

A HALOTTHAMVASZTÁSRÓL

EGÉSZSÉGI, GAZDASÁGI
ÉS
KÜLÖNÖSEN ZSIDÓ S KERESZTYÉN VALLÁSI
SZEMPONTBÓL

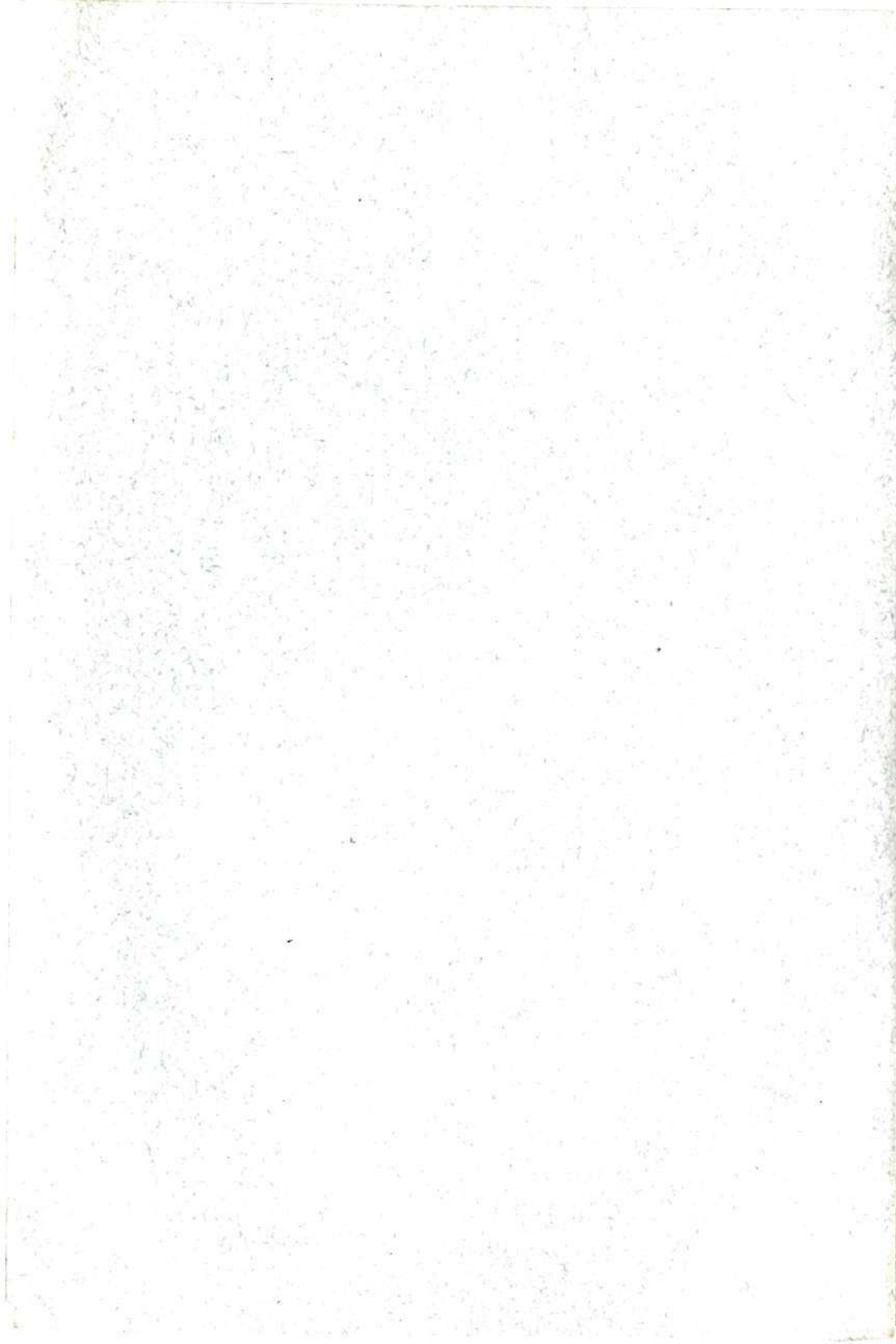
IRTA

DR. MASZNYIK ENDRE

AZ EGYETEMES EVANG. THEOLOGIAI AKADÉMIA
IGAZGATÓ TANÁRA

Ára 40 fillér.

POZSONY, 1899.

A HALOTTHAMVASZTÁSRÓL

EGÉSZSÉGI, GAZDASÁGI
és
KÜLÖNÖSEN ZSIDÓ S KERESZTYÉNVALLÁSI
SZEMPONTBÓL

IRTA

DR. MASZNYIK ENDRE

AZ EGYETEMES EVANG THEOLOGIAI AKADÉMIA
IGAZGATÓ TANÁRA

POZSONY, 1899.

A JELTÖRTÉNYVÁSÁRLÁSOK

EGYKÖZMŰVÉSEK

ELŐZŐKÉNTI ÉS KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKELÉS

ELŐZŐKÉNTI ÉS KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKELÉS

ORSZÁGOS
EVANGÉLIKUS
KÖNYVTÁR

ELŐZŐKÉNTI ÉS KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKELÉS

A halotthamvasztásról.

Irta: DR. MASZNYIK ENDRE.

A halotthamvasztás a modern kultúrélet egyik legaktuálisabb kérdése.

Nyugat legtöbb művelt államában már nem is csupán elméleti dolog. A hamvasztó kemencék Olaszországban, Angolországban, Franciaországban, Svédországban, Sveizban, Németország egyes részeiben s Amerikában is erősen működnek. S. habár lassan-lassan, az eszme egyebütt is hódít, mert hatalmas tényezők egyengetik útját.

A nemzetközi orvosi kongresszusok Londonban 1891-ben, Budapesten 1894-ben, Moszkvában 1897-ben lelkesen és határozottan felkarolták. Sőt ép Budapesten hozták meg az egyhangú határozatot, hogy 1. a halotthamvasztás egészségügyi szempontból nagyjelentőségű s 2. hogy a kormányok a fakultatív halotthamvasztás behozatalára és támogatására felkérendők.

S szinte szívós kitartással fáradoznak az eszme népszerűsítésén a világszerte megalakult halotthamvasztó egyesületek, szaklapok, röpiratok és önálló

tanulmányok kiadásával, valamint felolvasások és kiállítások rendezésével is.

Sőt, figyelvén az idők jelét, a kedvező alkalom beálltával kopogtatnak, kérvényeznek mindenféle céljuk megvalósíthatása érdekében.

Minapában kopogtattak már nálunk is.

A bécsi «Flamme» nevű egyesület a reakzionarius szellemű Ausztriában nem boldogulhatván, már régibb idő óta a szabad Magyarországra s különösen határszéli nagyobb városainkra vetette szemét. Először 1889-ben Pozsonyban tett kísérletet egy fiók egyesület alakítása s ennek révén ugyanitt egy krematórium felállítása végett.

Törekvése azonban sikerre nem vezetett. Pozsony törvényhatósága támogatta, de a magas kormány tagadólag felelt.

S ezzel egyidőre szélcsend állt be.

A múlt évben azonban, minthogy Bécs városa még mindig nem lángol a lángért, — a Flamme Sopronra vetette szemét.

Egyik lelkes tagja, Dorovius mérnök felolvasást tartott az ottani orvos-egyesületben és — nem eredménytelenül.

A soproniak melegedni és szervezkedni kezdtek.

Hanem elrontotta a remélt dicsőség felett már eleve érzett minden örömet az irígy testvérvárosnak, Pozsonynak szemes polgármestere — a mi Taller Pálunk. — Elsőbbségi jusson «Flamme»-jának 1898. dec. 12-én levelet írt. Figyelmeztette régi gyöngéd viszonyukra s biztosította örök hűségéről.

A «Flamme» hajtott a szép szóra s cserben hagyván Sopront, 1898. dec. 23-án újra nyilatkozott:

beadta kérvényét városunk tanácsához a krematóriumnak Pozsonyban való felállíthatása iránt.

A tanács ez alapon a következő javaslatot terjesztette városi közgyűlésünk elé: «A tanács a városi fő-physicus és az egészségügyi bizottság egyhangú véleménye alapján indítványozza, mondassék ki, hogy a mennyiben a kir. magyar kormány megengedi a crematoriumnak magyar területen való felállítását, a város törvényhatósága nem ellenzi, hogy a kérvényező egyesület azt Pozsonyban felállítsa, sőt kész, annak idején megállapítandó feltételek mellett, az e célra szükséges telket átengedni és a kellő lépéseket az engedély megadása iránt a kir. magyar belügyminiszteriumnál megtenni.»

E javaslatot a városi törvényhatóság közgyűlése 1899. jan. 9-én beható és élénk vita után 73 szóval 15 ellenében elfogadta.

Jelenleg tehát újból csak a kir. magyar kormánytól függ: lesz-e vagy sem Pozsonyban krematórium?

Mit határoznak oda fenn? — nem tudjuk.

Egy dolog azonban immár bizonyos: a halott-hamvasztás kérdése szőnyegre került Magyarországon is.

Kitérjünk előle?

Nem helyesen cselekednők.

Jobb azzal idejekorán tisztába jönni. Mert, bár a holtra nézve ugyancsak közönyös, mi módon takarítják el: elföldelik-e, elhamvasztják-e, bebalzsamozva sírboltba teszik-e, avagy oda dobják a vízbe a halaknak, a pusztaságba a vadaknak martalékul, — nem egészen közönyös a dolog reánk élőkre nézve.

Ember kiváltsága az is, hogy még holta után való sorsa iránt is érdeklődhessék. Az meg az ember kötelessége, hogy a halottakat oly módon takarítsa el, a mely minden jogosúlt követelménynek teljesen megfelel.

Melyik volna-e mód?

Mondják, hogy ily mód egyedül a halotthamvasztás volna.

Nem új a dolog. Már az ó kor klasszikus népei, a görögök és rómaiak is, halottaikat rendszerint máglyán égették el s aztán — mint p. o. az Ilias (XXIV. Ének 793—803.) Hektor elhamvasztásáról mondja:

«Tiszta fehér csontját testvérei meg daliái
Összeszedék, mialatt sűrű köny csorga szemükből.
Majd maradék hamvát aranyos korsóba helyezték
És leborították bíborszín lágy takaróval,
És azután menten üveges sírboltba helyezték,
S rája felül roppant köveket halmoztanak össze;
S hantokat is hordtak, mialatt vigyáztak az örök.
És miután feltelt a halom, — csendben haza tértek
S Hektor hamvainak fényes nagy torral adóztak.»¹

A hamvasztás ez ősi módja azonban igen tökéletlen volt s azért nem is csoda, hogy — különösen a zsidó és keresztyén vallás befolyása következtében könnyen fel is hagytak vele.

Hanem a múlt század végén a nagy francia forradalom sok más egyébbel a halotthamvasztás eszméjét is feltámasztá hamvaiból — s ennyiben igaz a vád, mit főként az u. n. ultramontán körök hangoztatnak, hogy a «modern halotthamvasztás a keresztyén népeknél a revolutio gyermeke.»

¹ Homeros Iliasa. Fordította Kempf József Bpest 1891.

De az aztán már pusztá ráfogás csak, hogy «valamint egykor a keresztyén vallási felfogás a halotthamvasztást megszüntette, úgy az újabb halotthamvasztók tulajdonkép az egyház tanával szemben, Isten és minden positiv vallás ellenében s a Krisztus alapította tanítói hivatal tekintélye rovására, a pogány szokás restituálását célozzák s így törekvésük majdnem egyet jelent a dogmatikus tan nyílt megtagadásával.»¹

Hiszen történeti tény, hogy mielőtt az ötszázak tanácsa a *respublica* 6-ik évében (Brümaire 25-én) a halotthamvasztást elrendelte volna, ezt a kérdést egészségügyi szempontból, különösen a templomokban és a városokban való temetkezés veszedelmes voltát hangoztatva, alaposan megvitatták.

S ugyan e kérdést a jelen század közepén 1849-ben Grimm G. szintén tisztán hygienikus szempontból vetette fel a berlini tudományos akademiában s ezen és még főként gazdasági szempontból tárgyalják azt a komoly szakférfiak ma is szerte az egész művelt világon.

* * *

A hamvasztás *egészségügyi* és *gazdasági* szempontból sokkal előnyösebb, mint a temetés, — ez alaptétellel kell tehát nekünk is első sorban leszámolnunk.

* * *

1. Az egészségi szempont.

Lássuk először az *egészségügyi* szempontot.

A temetés — mondják — nem felel meg az egészségügyi követelményeknek, mert az eltemetett

¹ L. Pressburger Tagblatt 1899. jan. 6, 8-iki számait.

holttest csírázó telepe a legkülönbözőbb nyavalyáknak, kiváltképen ha a halál ragadós, vagyis — orvosi műszóval — fertőző betegség következménye volt. A holttest kóranyagát ugyanis felszedi magába a levegő, a víz, a föld és így az a sírból is visszakerül hozzánk.

Antolik Károly jeles természettudósunk a pozsonyi városháza nagy termében a hamvasztásról ez év elején tartott előadásában rémes dolgokat beszélt arról a körfolyamatról, a mely az élők városát a holtak városával, — a temetővel föld felett és föld alatt egybeköti egészségünk nagy veszedelmére.

Hát bizony azóta szinte félve kelek és fekszem is az én temető-utcai szerény hajlékomban. Ha ablakot nyitok, a beáramló levegőben a bacillusoknak rejtelmes zúgását, hogy ha meg ki megyek, talpam alatt, a vizenyős földön, a baktériumoknak kísérteties jajgatását hallom; vizet meg már egyáltalán nem is iszom, mert a mi a téglán, gipszen és fán áthatol, áthatol az a holttestből kiáramló szénsavgázzal együtt a mi vízvezetékünk vasburkolatán is. Azt pedig már még se szeretném, ha nemcsak körülöttem, de bennem is zúgnának és jajgatnának azok az átkozott mikroorganizmusok.

Ezért nevezte hát azokat a csendes temetőket, hová mi naiv lelkek könyeinkkel öntözni járunk elhúnyt kedveseink sírhalmait és beszélgetni a szívök porából nőtt illatozó virágokkal, szebb jövőről, boldog feltámadásról, — ezért nevezte hát e nekünk szent helyeket Moleschott «az Ördög műhelyeinek s gyárainak!»

Hanem most veszem észre, hogy én eddig csak a halotthamvasztásért rajongó szakkérfiákat szólalattam meg.

Nos, — legyünk igazságosak.

Szóljunk be a másik táborba is. Én beszóltam és ott — csodálatos! — ép az ellenkezőt mondták.

Ne higgy nekik. Nem olyan fekete az ördög, mint a milyennek festik. Hát hiszen mi is ismerjük a temetőben rejlő veszélyeket s nem tagadjuk, hogy különösen a fertőző betegségekben elhaltak testeivalóságos pestisfészkek. Sőt épen mi javasoltuk, hogy az ily holttestek eltakarítására vonatkozólag kormányaink szigorú rendőri óvintézkedéseket tegyenek, a minthogy tettek és tesznek is.

De azért fanatikus hévvel mégsem üzenünk irtó háborút a temetőknek. Ellenkezőleg, szerintünk — a bécsi orvosok egyesülete legutóbb, 1898. febr. 4-én hozza ezt az egyhangú határozatot — «bár a halotthamvasztás a modern hamvasztó kemencék segítségével higienikus szempontból kifogás alá nem eshetik, a temetkezéssel sem párosúlnak szükségképen oly hiányok és veszedelmek, hogy a halotthamvasztást, mint mellőzhetlen higienikus reformot üdvözölhetnők. Ellenkezőleg, az obligatorikus halotthamvasztás, legyőzhetlen nehézségekbe ütközik. A fakultatív halotthamvasztás ellen azonban a legkisebb orvosi vagy egészségügyi ellenvetés sem hozható fel.»

Ugye bár, hogy érdekes ez a nyilatkozat?

«A temetkezéssel nem párosúlnak szükségképen oly hiányok és veszedelmek, hogy a halotthamvasz-

tást, mint mellőzhetlen hygienikus reformot üdvözölhetnők!»

Ezt mondják a bécsi orvosok s ezt mondják más jeles orvosok is.

A világ melyet elvégre is Isten és — nem a természettudósok teremtettek, nem lehet, hogy olyan nagyon tökéletlen legyen. Ellenkezőleg, én azt hiszem, hogy a természet élete nagyon is jól van berendezve, hogy a természet maga jobban gondoskodik rólunk, mint mi magunk s talán mint orvosaink is.

De beszéljenek a szakértők s ne én. Beszéljen -- hogy a példát ne csak mindég odakint keressük, — beszéljen a mi országos híré orvosunk, dr. Pávai Vajna Gábor, ki a halottégetésről írt nagybecsű tanulmányában kérdésünkhöz történelmi, közegészségi, gazdasági, esztetikai és valláserkölcsei szempontból már 1889-ben ugyan alaposan hozzászólt.

Dr. Pávai többek között azt mondja: «A halottégetés hívei szerint a holttest veszélyes az élőkre. Ez azonban a halottégetés megengedése után sem lesz elkerülhető, mert a halottakat 48 órán belül csak pusztító járványok idején szabad eltemetni s e határidőt sok szempontból lehetetlen megváltoztatni, a holtak pedig az előírt rendszabályok szerint eltemetve a mély sírban ép oly kevésbé veszélyeztetik az élőket, mint elégetve.»

És ez állítását — a legkiválóbb hygienisták és vegyészek p. o. Uffelmann (Flock, Schützenberger) vizsgálatainak adataival bizonyítja be.

A temetőik talajában, vizében s környezeté levegőjében oly mértékben nem fordulnak elő fertőző

elemek, hogy azok egészségünkre veszedelmesek volnának. Ellenkezőleg tény, hogy a fertőző betegségek nem a temetők közelében törnek ki, hanem rendszeren ott fejlődnek, hol az utcák szűkek és piszkosak, hol a csatornázás és ivó víz rossz vagy elégtelen, hol a lakások nedvesek, hol továbbá sok a szabadban rothadó szerves anyag s végre hol hiányos a rendszeres dezinfekció. S mind ennek igen egyszerű és természetes oka van.

Középen vagyon tehát az igazság.

A melyik temető — mint dr. Pávai is mondja — az egészségügyi kellékeknek teljesen megfelel, vagyis a melyiknek fekvése jó, a mely elég nagy, elég mély s a melyben egy sírba egy halottnál többet nem helyeznek s a sírok is megfelelő távolságra esnek egymástól stb. stb. az oly temető — bár lassabban — de ép oly tökéletesen végzi el a maga munkáját, mint a hamvasztó kemence.

És lényegileg ugyanazt a munkát is végzi. Mert, mint ezt ép a hamvasztás egyik leglelkesebb barátja, Küchenmeister hírneves drezdai orvos «Die Feuerbestattung» c. művében mondja: «Nekünk el kell égnünk; a víz eléget; a föld eléget; a levegő eléget; a tűz eléget; nekünk előbb vagy utóbb oda kell adnunk testünket, hogy az a világ életéért elégettessék. A természet hív. Csak az a kérdés: hogyan kövessem? Gyors engedelmességgel vagy kelletlenül, lomhán, nagy tervei ellen lázadozva?»

Nos, — a hamvasztás barátai a halálban a gyorsaság hívei. Nyer ezzel a természet valamit? — azt nem tudom. Hogy ők semmit sem nyernek, az bizonyosnak látszik.

De mondják: nyernek az élők?

Hát — meg lehet. De én — e kérdést tanulmányozva, a «Leichenbeerdigung und Leichenverbrennung»-ról egy oly «Medizinische Abhandlungot¹ is olvastam, a mely adatokkal bizonyítja, hogy bizony a halotthamvasztás sem feltétlen biztosíték a holttestekből kiáramló kártékony elemeknek a levegőben való elterjedése ellen. Rota orvos p. o. és a vele levők, Milanoban ugyancsak kiállhatlan búzt éreztek, mikor egy halottat égettek. S hasonlót állít a híres Hellwald is.

Mondják ugyan, hogy a legújabb, a Siemens-Reclam-féle kemence már tökéletes, de beigazolja az állítás sincs.

Épen azért bátran aláírhatjuk dr. Pávainak véleményét, hogy «közegészségi szempontból éppen nem szükséges a temetők bezárása s a halottak égetése s hogy ennek el nem fogadása a tudomány és humanizmus elleni vétséget nem képez.»

* * *

2. A gazdasági szempont.

De talán más eredményre jutunk más körben.

Térjünk át hát a második s szintén igen fontos szempont ismertetésére. A temetkezés helyett a hamvasztást másodízben *gazdasági* előnyénél fogva ajánlják.

Kissé különösen hangzik ugyan, de tény, hogy ma már kedves halottaink eltakarításánál is felhangzik a kérdés: mi olcsóbb? Meghallgattam e kérdésben is mind a két tábort.

¹ Leichenbeerdigung und Leichenverbrennung von Dr. J. Creus. 1879.

A hamvasztó kemencék nagy barátai természetesen a temetést drágálják. Nagyon szaporodunk. A föld — mondják — ma-holnap tele lesz velünk s szükségünk lesz minden talpalattnyi térre.

Igen, — a halottaknak már a föld alatt sem adhatunk helyet. — Leghelyesebb, ha elégetjük őket. Az a törvényszabta 25—30 év különben sem elég teljes elporladosásukra.

A talaj minőségétől igen sok függ. Némely sírban századok mulva sem rothadnak el a holttestek. S nem borzasztó látvány-e az, midőn a régi temetők helyére házakat, vasútat, gyárakat építve, a felásott földből félig rothadt tetemeket, vázakat, csontokat hánynak ki s bizony sokszor újra el sem is ássák, hanem viszik a spódium gyárba?

Legyenek a temetők Isten szántóföldje helyett emberek szántóföldjei. Így legalább jövedelmet hoznak.

Sőt még egy más gazdasági előnyben is leszen részünk. A hamvasztás mellett az emberi organizmus szubstanciái — a phosphat, soda, ammoniak, magnesia és a többi — nem mennek veszendőbe, hanem mint kitűnő trágya termővé teszik a terméketlen földet.

És mily kényelmes dolog is lesz az a hamvasztás!

A nagyvárosi embernek nem kell villanyoson avagy omnibuszon messzire vinni kedves halottját s fizetni még a szomorú halotti gyülekezet úti költségeit is.

S a papokat se foglalja le az örökös temetés. Holtak helyett járhatnak az élők után, hűséges pásztorok módjára gondjukat viselvén.

Így érvel az egyik felekezet. De nem hallgat ám a másik sem. Könnyű dolog mindezt — mondják — állítani. Csakhogy van ám az éremnek másik oldala is!

Igaz, hogy a temetőnek hely kell, — de nem kell-e hely a hamvasztónak s az urnáknak?

Igaz, hogy kisebb. De a hely meggazdálkodás mellett nincs-e ott a kemenczék költsége?

A számok beszélnek. — Különösen Belgiumra hivatkoznak.

Hát Belgiumban Fleury kimutatása szerint a temetők összes területe jelenleg mintegy 750 hektárt tesz ki s ennek értéke mintegy 2 millió frtra rúg. Mi esik ebből ott egy személyre? Átlag 50 kr.

No ugyan nagy kapitális! A temetők miatt elveszít minden egyes belga évi 2 kr. jövedelmet.

Nos és ugyan mibe kerülnének a hamvasztó kemenczék?

A régebbi szerkezetűek (minők a milánói, drezdai) darabonként mintegy 300,000 frtba, az újabb s olcsóbb Siemens-Reclam-félék pedig mintegy 10,000 frtba. S hol vannak még az állandó személyzeti, fenntartási, javítási stb. kiadások? De talán kevesbednék a hamvasztató feleknek költsége?

A «Flamme» c. szaklap szerint, ha a halottat p. o. Berlinből Gothába kell szállítani elégetés végett, minden más költségtől eltekintve, a legegyszerűbb módon való elhamvasztás 450 márkába kerül. Helyben természetesen sokkal kevesebbe. Így pl. Gothában 57 márka. Jénában 70 márka.

Hát lehet-e itt gazdasági előnyről beszélni? Alig, különösen, ha meggondoljuk, hogy azok a temetők

(legalább a mieink itt helyben) nem is olyan nagyon inproduktív földek.

Én — gazdag professor, a szegény pozsonyi gyülekezetnek egy kicsinyke sírhelyért 24 pengő forintot fizettem s még csak azt sem mondhatom hogy azt a félnégyszögölnyi területet örökáron vettem meg. Dehogy, csak bérelem 25 évre!

Akkor aztán — vagy fizetek újra, — vagy felmondanak kedves halottamnak — s az útfélre hányják.

Hiszen a temető azért «Gottesacker», hogy ember szedje le termését.

Jó, jó, — de hát az emberi test szubstanciái — e kitűnő trágya?

Ez mégis csak valami? Igen. Minden halott után két kiló hamu. No ezért ugyan kár volna a költséges hamvasztásba fogni. Különösen, ha meggondoljuk, hogy azok a szubstanciák a temetés mellett sem mennek veszendőbe. Idő kérdése az egész dolog. A természet előbb vagy utóbb azt, a mi az övé, visszaveszi; ami porból lett, porrá lesz akár eltemetjük, akár elégetjük. Mint minden organikus anyag, testünk alkotó elemei is újra belépnek a világ életének nagy körforgásába.

A jó ég tudja, hány millió ember halt már meg e földön — s hol, merre nyugszanak, nem mondja semmi kő! Legfeljebb néhány mumia beszél még róluk.

Ne akarjuk hát a természetet korrigálni. Nem gyár az, melyben ép a legbecesebb anyagból találni legkevesebbet, s hol, ha egy fontos szer kifogy, megáll a gépezet.

Aztán — mire úgy sietni? Ráérünk még földünk termőképességét saját kedves halottaink hamvával fokozni.

Ma — hála Istennek! — a gazda még az állati s növényi trágyát sem égeti el, hogy úgy javítsa vele földjét. Beéri a természet lassú és csendes munkájával. — És — kérjük — ha halottaink hamvával a földet trágyázzuk, mit teszünk azokba az annyira magasztalt kedves urnákba?

Mit-e? Semmit. A jövő embere igen praktikus egy lény lesz. A költészet prózává s a próza költészté válik kezében. Gyermekeink urnák helyett — a virágcserepek földjébe keverik majd hamvainkat s a virág illatban élvezik testünknek szubstanciáit.

Bizony jól mondja dr. Pávai: «Hol itt a kegyelet? Hol az emberi méltóságnak tisztelete?!»

Gazdasági előny — hamvainkból? Sivár mező ez, — forduljunk hát el tőle. De hová?

Innentől a hamvasztás előnyei már megszűnnek s seregestől lépnek elő a hátrányok, az aggályok, az ellenvetések.

Hosszas volna valamennyit rendre előszedni. De legalább futólag érintsük meg a legfőbbeket. Ilyen p. o. a jogi, közelebb a criminalistikus ellenvetés.

A halotthamvasztás mellett — mondják — ha később gyanú merül fel, lehetetlen a személyazonosság és az erőszakos halál tényét utólagosan megállapítani, holott az eltemetés esetében a holttest exhumálható s megvizsgálható.

Hát megvallom, én ez ellenvetésnek valami nagy súlyt nem tulajdonítanék s pusztán a fenti ok miatt a hamvasztás útjába akadályokat nem gördítenék.

Mert előzetes rendszabályokkal, szigorú és racionalisztikus halottvizsgálat által az esetleges bajnak elejét lehetne venni. Aztán az exhumálás esetei különben is igen-igen ritkák. Bécsben p. o. 25 év alatt 673,580 halott közül csupán kettőt exhumáltak a törvényszék rendelkezéséből.

S beigazolt dolog az is, hogy az exhumált holttestek vizsgálatának eredménye igen kétséges értékű, sőt sok esetben téves.

Sőt ellenkezőleg, sok büntényt ép a hamvasztás tenne lehetetlenné. Ilyenek: a halottimádás, a halott-rablás, a halottmeggyalázás.

S szólhatnánk még a kulturtörténeti, az összehasonlító anthropologiai alapon nyugvó ellenvetésekről is.

És megemlíthetnénk egy physiologiai mozzanatot, az élve eltemetés avagy élve elhamvasztás kérdését is, de mindezeknek valami nagy jelentőséget nem lehet tulajdonítani.

A kulturhistorikus, a régész majd eltemetett pénzek és fegyverek helyett urnákat, csontok helyett hamut talál; az anthropologus számára marad még elég koponya; az élve eltemetés avagy élve elégetés között pedig bizony nem nagy a különbség s csak rajtunk áll, hogy mindkettőnek elejét vegyük.

Mindezeknél sokkal fontosabb a halotthamvasztásnak a keresztyén néptudatban jelentkező akadály a keresztyén vallási alapon támasztott ellenvetés.

3. A vallási szempont.

A halottak eltakarítását ma ugyan, mint láttuk, első sorban tisztán tudományos szempontból vizsgálják, tényleg azonban, eltekintve egyes egészen vad törzsektől, melyek halottaikat vagy maguk falták fel, vagy miként azt p. o. a baktokról tudjuk, kutyaikkal etették meg — a kultur népeknél az eltakarításnak módját sajátképp a vallási felfogás határozta meg.

Nem véletlen dolog az, hogy a holtakat az indusok tűzben vagy vízben megsemmisítették, a perzsák a madaraknak kitették, az egyiptomiak pedig bebalzsamozták.

S nem véletlen dolog az sem, hogy a zsidók s őket követve a keresztyének is, eltérőleg a legtöbb néptől, halottaikat kezdettől fogva elföldelték, illetőleg sírokba helyezték.

Nem bolygatom a pogány népek dolgait.¹ Maradok a magunkénál: a holtak elföldelésénél, a temetésnél, mit vallásunkkal együtt a zsidóktól örököltünk.

* * *

a) *A zsidó vallási szempont.* Mi vezette a zsidókat a temetkezés szokására? — arról az ő szent hagyományaik fantasztikus dolgokat beszélnek.

A midras szerint a szegény Ábelnek holttestét az ég madarai s a tiszta állatok temették el; Thauchuma rabbi szerint pedig Kain, tünődve, mit tegyen testvére holttemével, midőn látta, hogy egy

¹ Érdekesen világosította meg ezt a pontot Stromp László kollegám «Költözés a más világba» cz. felolvasásában. (L. Protestáns Esték II. kötetét 1899-ből).

madár egy másik madarat megölve, ezt a földbe kaparta be, ő is azonképen cselekedett: sírt ásott Ábelnek.

Az ó-testamentomban azonban mind erről egy szó sincs. Ott az első temetkezési eset I. Móz. 23-ban van elbeszélve: Ábrahám eltemette kedves Sára feleségét Makhpela mezejének barlangjában Hebronmal szemközt.

S őt követték utódai, a kik temetkező helyül szintén, részint a Palesztina mészhegyeiben nagy számmal található természetes barlangokat, részint a sziklákba vagy a sík földre vájt üregeket használták.

A szikla sírok (*mnémcion*) a mai családi sírboltoknak feleltek meg. Azokba a gazdagokat helyezték el. A közönséges sírok (*tafosz*) a nép gyermekeinek nyíltak meg.

De azért az ó-testamentomban egyetlen helyet sem találunk, a hol a temetkezés, mint a holttestek eltakarításának egyedüli módja, vallási parancskép volna elrendelve.

Hivatkoznak ugyan V. Móz. 21., 23-ra, a hol megvan írva: «a holttest ne maradjon éjen át a fán, hanem még az nap temesd el őt». De itt a halálos bűn miatt felakasztott ember holttestéről van szó.

Mi lehetett hát az oka, hogy a zsidók csakis temetkeztek?

Nézetem szerint e kérdésre a leghelyesebb feleletet I. Móz. 2., 7. és 19. adják meg.

A zsidó vallási felfogás szerint az Isten az embert a föld porából teremtette s sorsa gyanánt is azt szabta meg, hogy vissza térjen a földbe, a melyből vétetett.

S mert a pogány népek nemcsak a holtakat égették meg, hanem élőket is áldoztak bálvány isteneknek, azért a pogányságból kivetkőzött egyistenimádó zsidóság még inkább ragaszkodott a temetkezés ősi szokásához. Sőt Kanaánban mindazon helyeket, hol egykor, akár a pogányok, akár saját pogányságra hajló elődeik emberáldozatot hoztak, átokkal sujtották.

Magában Jeruzsálemben is volt ilyen, a Gé Hinnon, a Hinnon fia völgye, vagyis a gyehenna, a hol egykor a pogány moábok Moloch bálványuknak gyermekeket áldoztak. A zsidók hát ezt a völgyet is minden időben tisztátalan helynek tekintették. Oda hordták a város minden szemetjét, oda hányták a dögöket és a kivégzett gonosztevők holttesteit is s mindezt örökös tűz emészté meg. Hogyne lett volna hát az ő szemükben útálatos a halottégetés és rettentő a gyehenna tüze!

De a zsidók még más okok miatt is ragaszkodtak a temetéshez.

A számkivetés után a zsidók vallási reményei — mely okokból? nem tartozik ide — durva érzéki alakot öltöttek.

Sokat szenvedtek testileg, lelkileg. S mind e szenvedések kárpótlását ők a jobb jövőtől, a messiási kortól várták.

Boldog lesz a ki megéri. De hát mi lesz az elhúnytakkal? Ők örökre a sírban maradnának? Nem. Ők is előjönnek sírjaikból. «Sokan azok közül — olvassuk Dániel 12, 2. — kik alusznak a föld porában, felsejkennek; némelyek az örök életre, mások pedig gyalázatra s örök útálatra.»

S még érdekesebb, a mit Ezekiel 37, 1—10-ig olvasunk.

A prófétát az Isten egy csontokkal teli völgybe viszi s ott azt kérdi tőle: Ember fia, megelevenednek-e a csontok? Ő pedig felelé: Uram Isten, te tudod.

Aztán az Úr parancsára beszélni kezd a csontokról: Ti száraz tetemek halljátok meg az Isten szózatát! Ime ezt mondja az Úr néktek: Én bocsátok szellemet belétek, hogy megelevenedtek. Ellátlak inakkal, növesztek húst rátok, bevonlak bőrrel és meggyőződtek, hogy én vagyok az Isten.

S ime a jóslás közben zúgás és rengés támad s a tetemek, tetem-tetemhez közelednek — inasan, húsosan, bőrösen, de lélek nélkül. Akkor újra szól a próféta s most már a szellemhez: Mind a négy szél felől jöjj el Szellem és lehelj életet a megöltektebe. És a szellem eljön: A tetemek megelevenednek és felállnak lábaikra — igen, igen nagy seregül.

Magasztos értelme van e képes beszédnek. Nagy próféta biztatja abban az elcsüggedt népet, hogy az Isten Izrael egész népét az ősi honban újra egyesíti és egy király alatt egy nemzetté teszi. És nem lesznek olyanok, mint a szétszórt csontok, kiszáradt tetemek.

De a nép nem érté meg a próféta lélek szárnyalását — jóslatán felépítette a durva érzéki feltámadás hitét.

S e hit a köztudatban igen, igen mély gyökereket vert.

A zsidók hitték, hogy a lélek a halál után is a testhez, a húshoz, csontokhoz és vérhez vagy

kötve s épen azért leggyűlöltebb ellenségeiknek kívánták csak, hogy gyászolatlan és temetetlenül maradjanak, hogy «trágyává legyenek a mező színén, hogy hullájok az égi madarak és mezei vadak eledele legyen (Jer. 16, 4;) hogy tűz eméssze őket és mésszé égjenek. (Ézs. 33, 12, 12).

És mégis akadtak a jelenkori zsidó rabbik között, a kik a modern halotthamvasztásról írván vitatják, hogy a halottégetés a zsidóknál is szokásos volt.¹ Igen, szokásban volt, de nem volt az már zsidó, a községből kirekesztett gonosztevő, volt az, kit ők a gyeheña tüzébe vetettek.

Egy dolog azonban bizonyos s ez az, hogy a bebalzsamozást a zsidók is alkalmazták. De erre is csak egyetlen egy esetet tudunk. I. Móz. 2, 26 szerint József Egyiptomban atyját Jákobot bebalzsamoztatta. De ezt is inkább csak az idegen szokáshoz alkalmazkodva cselekedte meg.

Bizonyság erre nézve az a körülmény is, hogy Jákob még életében megeskette fiát, hogy őt halála után Kánaánban haza viszi s övéi sírjába temeti. És úgy is lett.

De lépjünk be immár a keresztyén világba.

* * *

b) *A keresztyén vallási szempont.* A keresztyénség nem a halál, hanem az élet vallása, sőt épen az élet diadala bűn és halál felett, azért a keresztyéneket eredetileg csak az élet s nem a halál s legkevésbbé a holtak eltakarításának módja érdekelte.

¹ Die Feuerbestattung von dr. Fr. Küchenmeister 1875., 128. l.

Hát bizony maga Jézus Krisztus a halottakkal nem sokat törődött.

Egyszer egyik tanítványa ezzel a kéréssel fordult hozzá: Uram engedd meg, hogy elmenjek és eltemessem az atyámat.

Jézus erre azt felelte néki: Kövess engem. Hadd takarítsák¹ el a halottak az ő halottaikat. (Mát. 8, 21, 22.)

Igen, hadd takarítsák el! Nekik s nem nektek, nem Isten országa munkásainak való foglalkozás az.

De ki magukkal a halottakkal, — nem sokat törődött az azok eltakarítása módjával sem.

Hogyan is törődött volna!

Ő, az élet fejedelme, ki maga a feltámadás kiről írva vagy, hogy a ki benne hisz, az, ha meghal is, él.

Sőt ellenkezőleg, az Üdvözítő, az Isten Fia, a miénkhez egyet t. i. a bűnt kivéve hasonlatos testben ép azért jelent meg, hogy a testtel vele született bűn hatalmából kiszabadítson, hogy a rab lelkeket ki s magához váltsa és egy tisztább és magasabb, tökélyes szellemországban örök életre vezérelje.

Igen — szerinte, a mi földi bennünk, az lent marad, mert annak ott fent a mennyekben nincs létjoga.

Mikor egyszer (Máté 22, 23) a feltámadástagadó furfangos szadduceusok így szólottak hozzá: Mester! volt nálunk hét testvér; az első megházasodott és gyermektelenül elhalt, akkor özvegyét a törvény sze-

¹ Szándékosan fordítottam így: «hadd takarítsák el» mert a *thaptein* szó mindkettőt jelenti, az elégetést és az elföldelést is, sőt elsősorban ép az elégetést. Innen a *tafosz* is tulajdonképp hamut s nem port jelent.

rint elvette először a második, azután a harmadik, majd a negyedik, ötödik, hatodik s végre a hetedik testvér. Végre meghalt az asszony is. Hát feltámadáskor melyiké lesz az az asszony? Jézus így felelt: Tévelyegtek, mert sem az Írást, sem az Istennek hatalmát nem ismeritek. Hiszen a feltámadásban sem nem házasodnak, sem férjhez nem mennek, hanem olyanok, mint az Isten angyalai a mennyben. A halottak feltámadása felől pedig nem olvastátok, a mit maga Isten mondott: Én vagyok Ábrahám, Jzsák és Jákób Istene. Az Isten nem holtak, hanem élők Istene!

Igen, — az üdvözítő hirdette a feltámadást, de nem a testek feltámadását, hanem a lelkek örök életét. Ezért mondá, hogy ne azoktól féljünk, kik a testet, hanem azoktól, kik a lelket is megölik. (Máté 10, 21.)

S kik szellemét megértették, azokat a holttest sorsa szintén vajmi kevéssé érdekelte volt.

Mi lesz a hússal, csontokkal és vérrrel?

Az apostolok erre bizony nem nagy súlyt fektettek.

Ellenkezőleg egyértelemmel hirdették az ember érzéki, vagyis u. n. sarkikus részének gyarlóságát, mulandóságát s szükségszerű enyészetét.

«A lélek az ami éltet, — a test nem használ semmit» — mondja János apostol, (Ján. 6, 63.)

Honnét van tehát, hogy manap mégis a keresztyén vallás nevében folytatnak legádázabb harcot a halotthamvasztás ellen?

E jelenségnek igen egyszerű és érthető okai vannak.

A keresztyénség a zsidóság körében terjedvén el legelőször, a zsidó népvallásból lassanként igen sok képzetet szívott fel.

Mondhatjuk, hogy a keresztyénség Jézus kora után eleintén igen nagyon elzsidósodott, majd később, a pogányság körében terjedve, igen nagyon el is pogányosodott.

Bizony sokan nem is sejtjük, hogy mennyire nem vagyunk mi keresztyének, hogy mily távol állunk a Jézus és az apostolok vallásától, a tiszta evangéliomnak szellemétől!!

Nem akarok példákra mutatni.

Tárgyamnál maradok s csak azt jelzem, hogy a zsidók hagyományos érzéki feltámadás hite miként újult meg a keresztyénségben is?

Ki ne emlékeznék vissza az Ezékiel fent idézett jóslására, midőn p. o. Mát. ev. 27. 50—53 v. olvassa:

«Jézus halála pillanatában a templom függőnye kettéhasad, a föld megindúl, a kősziklák megrepednek, a sírok megnyílnak és sok test a szentek közül feltámad. És a sírokból kijöven, feltámadásuk után bemennek a szent városba és megjelennek sokaknak!»

Hát nem zsidóság ez a keresztyénségben? Hisz sarkalatos keresztyén igazság, hogy csakis Krisztusban vagyon feltámadásunk, hogy Ő az egyetlen, ki meggyőzte a halált, hogy Ő a halottak zsengeje s mi benne elevenítettünk meg. (I. Korinthus 15, 20—22.) És mégis: néhány zsidó a sírból kijöven és a szent városba menvén, — őt is megelözte volna!

Hát jól mondja Pál apostol: Első az érzéki, azután a szellemi. A köznép Jézus és az apostolok

szellemi felfogásának magaslatára felemelkedni nem tudott soha. Nem tud még ma sem; nem különösen a vallási téren és főként ott, a hol a vallástanítás ép az egyház hivatott szolgálai kezében a butítás rendszerévé fejlődik. S azzá fejlődött nem a vallás, hanem a papság hierarchikus törekvéseinek megvalósíthatása érdekében. A zsidó s pogány papság mintájára kifejlődött a keresztyén papság kasztja is és e kaszt üzletet csinált a vallásból s tőkét a nép tudatlanságából. És hatalmi körébe vont mindent: uralkodott eleveneken és holtakon.

Igen — kezdett foglalkozni a holtak eltakarításával is, mert maga is halottá leve. Lassan ment a dolog.

A keresztyénség első századaiban — noha a pogány római birodalomban a halottak égetése ugyancsak dívott — a papság, a hierarchikus egyház csak keletkezöben lévén, a halotthamvasztás ellen a feltámadás dogmáját még nem vetette mérlegbe.

Érdekes példa erre nézve Minucius Felix egyházatyja Octavius című dialogusa, melyben a keresztyén Octavius a pogány Caeciliusnak a keresztyénség ellen intézett támadásait veri vissza.

A pogány Caecilius ugyanis azt mondja többek közt a keresztyénekről, hogy ők a teljes testi feltámadás miatt kárhoztatják a halottak elégetését (*damnaut ignium sepulturas*) mintha nem minden test, még ha láng nem égeti is el (*etsi flammis subtrahatur*) időnk múltán a földben nem bomlanék fel s mintha különbséget tenne, ha a holttest akár a földbe jut, akár vadak eszik meg, akár a tenger nyeli el, akár elföldelik vagy a lángok emésztik meg!

S ugyan mit felel erre a II. sz. keresztyén Octaviusa? Kijelentvén, hogy a test bármily módon pusztúljon el, Istenre, mint az elemek órére nézve fenmarad, — tudtára adja Caeciliusnak, hogy a fel-támadás szempontjából a keresztyéneknek semmi okuk sincs félni a halottégetéstől sem, de mi — úgymond — mégis csak a temetkezés mellett marad-tunk, mint régibb és jobb szokás mellett.»

Ha valami, e nyilatkozat mutatja, hogy a leg-régibb egyházatyák is vallásilag mily felvilágosodot-tak valának!

Hanem aztán hamarosan megváltozott a szent atyák véleménye.

Az első egyházatya, aki hadat üzent a halott-hamvasztásnak, a híres Tertullianus volt († 220 Kr. u.)

Hogy a pogányságról keresztyén hitre tért, a keresztyénségnek egyik legnagyobb apologetájává s az egyetemes katolikus orthodoxia egyik legkivá-lóbb előharcosává lett.

Ő már dogmatikai alapon küzd a halotthamvasztás ellen. «De corona militis» c. művében mondja: «a római katonai szolgálat a keresztyénséggel össze-egyeztethetlen, mert a keresztyén katona sok pogány szokást sajátíthat el hite sérelmével. Hiszen őt a katonai szokás szerint elégetik, holott a keresztyénnek nem szabad másokat elégetni, mert azokat Krisztus bün-teti majd a pokol tüzével.»

De Tertullianus felfogása még nem találkozott osz-tatlan helyesléssel. Ellenkezőleg, az ariánusok eret-nekített keresztyén felekezete aztán is századokon át megengedte a holtak elhamvasztását. Sőt tudjuk, hogy e szokást legelőször tulajdonkép csak Nagy

Károly tiltotta el 784-ben, miből nyilván következik, hogy eddig a keresztyének közt másutt is előfordulhatott, sőt némely tudósok szerint elő is fordúlt. A középkortól fogva azonban a keresztyéneknél már általános s kötelező a temetés. S az is maradt egész a legújabb korig.

Ez időtől a hamvasztásból, ép úgy mint a zsidóknál — büntetés lett, melyet a főbenjáró bűnösökre s kiváltképe az eretnekekre mértek.

Így égettette meg, — hogy csak egy példát említsek — a konstanci zsinat Husz Jánost, — csak hogy, és ez azt hiszem egy kis különbség volt — elevenen és nem holtan.

S így azzal a különös jelenséggel találkozunk az anya-szt.-egyházban, hogy ott az élőket szabad, a holtakat azonban nem szabad égetni.

De hát honnan van az, hogy a modern halott-hamvasztás ellen a hierarchikus papság oly engesztelhetetlen gyűlölettel harczol?

Nekem úgy látszik, hogy valójában nem a keresztyén vallási, hanem inkább a papi hatalmi érdek vezérli őket. Nagyon jól tudják ők, hogy a holtak eltakarításának ilyen, avagy amolyan módja a Krisztus egyházát, a melyen a poklok kapui sem vehetnek erőt, meg nem döntheti s a feltámadás dolgát sem érintheti, — hanem igen is félnek attól, hogy a halott-hamvasztás behozásával a tudatlan nép között bizonyos sötét képzetekkel többé nem operálhatnak s így az azokra alapított papi tekintély majd érzékeny csorbát szenved. Félnék attól, hogy a hamvasztó kemence tüze fényénél a hivatalos igazságok némelyike hazugságra válik.

Igen, — a sötétség barátai félnek a világosságtól, bármely alakban törjön is az elő.

Innen az átok a szabad tudományra s annak minden vívmányára. Innen a jajgatás, hogy — mint Alexios Besi¹ úr állítja — immár mindaz ami szent volt — megszenteltelenül s mindaz, mit a papi kezek megőrzöttek, az uralomra vágyó laikusság önkényének áldozatául esik, — elvilágiasodik. Kivetkőztették keresztyénységéből az államot (miért? — mert nem a pap úr benne többé, mert kormányzati axiómává lett a szabad egyház a szabad államban!); kivetkőztették a törvényeket és törvénykönyveket (miért? mert a konkordátumokat s egyházi bíraskodást a törvény előtt való egyenlőségnek tana által megszüntették!). Aztán rá került a sor az iskolákra, — a gyermekkertektől fel az egyetemig, ahol nyilván hirdetik az atheismust, partheismust a vallásban, a transformismust, evolutiót a philosophiában, a materialismust, verismust az irodalom s művészetekben.

S most egymás után döntögetik a keresztyén család s társadalom alapjait is — hirdetvén a szabad szerelmet és a polgári házasságot.

S lesz majd civilkereszttség és civiltemetés is.

Hiszen már a sír sem szent előttük!

A temetőket is kivetkőztették egyházi jellegükből s most még fel akarják bennök állítani a hamvasztó kemenczét is!

S mindezt — úgy mondják — a szabadkőművesek, ez istentelen fajzat cselekeszi!

¹ Die Beerdigung und Verbrennung der Leichen von Alexius Besi Regensburg 1889.

Nem tisztelt Besi úr, — mindezt a haladás szel-
leme teszi!

A mely meg fogja tanítani Önöket is arra, a
mit rég elfeledtek már, de a mit egyetlen utasításúl
nyertek Uruk s Idvezítőjüktől: tanítsatok minden
népeket!

Tanítsatok Isten félelemre, jámbor és kegyes
életre. Tanítsatok szóval és meg inkább életpéldával.
Szolgáljatok és ne uralkodjatok! E világ földi dolgainak
intézését pedig bízzátok azokra, a kiket illet s a kik
jobban is értenek ahhoz.

Bízzátok reájuk a halottak eltakarítása leghelye-
sebb módjának megállapítását is.

De ha az élők hívnak, — őket a holtaknál,
igen a hamvasztó kemencénél is felkeressétek, mert
nektek az Istennek ígését alkalmas és alkalmatlan
időben, — még a háztetőkről is hirdetnetek kell a hívő
szívek erősítésére s vigasztalására. S ha akad közte-
tek, aki ezt nem cselekszi, hát az minden lehet, csak
nem lekipásztor.

És azt nemcsak a római katolikus, hanem a
protestáns s általán minden felekezeti papnak jó
lesz megszívlelnie.¹

Szívleljék meg azok az Eisenachban nem rég
konferenciázott u. n. lutheránus papok is, kik bár
kijelentik, hogy a halotthamvasztás Isten paran-
csolataival és az evangélikus egyház hitcikkeivel
nem ellenkezik s hitvallásainkban sehol nem tiltatik,
mégis megtiltják a lelkészeknek az annál való hiva-

¹ Hasonló álláspontot foglal el e kérdésben W. Jahnsen
generalis ev. superintendens is «die Stellung der evang.
Kirche zur Feuerbestattung 1898.» c. művében.

talos megjelenését s részvételt — s az elhúnyt hamvainak a temetőkbén való elhelyezését is.

S szívlelje meg az a két magyarországi evangélikus pap is, kik lapjukban (a pozsonyi német Glockeban s a csabai, betűit tekintve magyar Evang. Szemlében) az eisenachi határozatokat már is magukévá tették.

Mert a lelkész a vallás vígasztalását soha s legkevésbé épen abban a pillanatban tagadhatja meg, midőn arra a híveknek legnagyobb szükségük vagyon.

De vonjuk le immár a mondottakból folyó következményt.

Keresztyén álláspontról a halotthamvasztás ellen kifogást emelni nem lehet. Ez a kérdés és általán a holtak ilyen, avagy olyan eltakarítási módja a keresztyént, mint olyat, valójában nem is érdekli.

Ez a kérdés nem vallási és theologiai, hanem természettudományi és társadalmi kérdés. E téren kell eldönteni azt, hogy tudományos és gyakorlati szempontból a holtak eltakarításának mely módja, avagy módjai a legcélszerűebbek?

Nekünk csak arra legyen gondunk, hogy a nép a feltámadás hite dolgában is világosan lásson — és tudatlanságból a halotthamvasztás miatt hitében meg ne botránkozzék.

Egyébként pedig — míg a tudósok meg nem győznek arról, hogy a halotthamvasztás egészségügy; s gazdasági szempontból feltétlen szükséges, Minucius Félix régi egyházatyával tartva, maradjunk mi is a temetkezés, mint régi, jó és kegyeletes keresztyén szokás mellett.

Maradjunk már csak esztetikai s kedélyi okokból is.

Hiszen a temető költészete mely szívet ne indítana meg!?

Könnyet ontani járunk oda, — de a könny könnyít. Megenyhíti fájdalunkat az édes visszaemlékezések varázsával és a viszontlátás még édesebb reményével.

Ott, azoknál az örökzöldbe öltözött virágos síroknál, miknek belsejében az enyészet munkája folyik, feledjük a jelent s boldogtalanságunkban is boldogok vagyunk, mert — óh édes költészet! — úgy érezzük, mintha csak együtt volnánk, beszélgetnénk elhunyt drága kedvesünkkel!

Oh szent — nagyon szent és drága hely nekünk az a temető! S most azt elveszítjük?

A hamvasztás barátai ugyan azt mondják, hogy kárpótolnak minket még szebb poezissel.

Költészetet akartok?

Emlékezzetek csak a Phönix madárra és a lefordított fáklyát tartó Geniusra, meg Róma és Görögország költőinek, egy Hómer és Virgilnek a nagy férfiak elhamvasztásáról írott leírásaira!

Ki merné mondani, hogy nincs poezis abban, a mit a classicus szellem éneke méltatott?

Bizony — mondja, főként az ős németek halott-hamvasztó szokásán fellelkesülve Grimm Jakab: «Kedves s az emberiséghez méltó gondolat volt az, a holtakat a durva föld helyett a tiszta és fénylő lángnak általadni!»

S ugyan ő az, a ki még amaz ős pogány szokásért is lelkesedik, a mely szerint a nők férjükkal

együtt magukat is elégettették. «Sokkal kegyetlenebb dolog volt — úgymond — e pogánynál a keresztyén szokás: az eretnekek és boszorkányok embertelen égetése, mert amaz a természet megszentelt kötelekén, emez ellenben a papok vak fanatismusán alapúlt.»

Aztán — mondják tovább — nem példázza-e a legköltőiesebb módon az ég felé csapkodó láng, a tűz tisztító ereje a testnek felfelé törő elemét? S kit ne emlékeztetne a végső váláskor a hamvasztó láng a nyomorúság tisztító tüzére, a tényre, hogy csak a megtisztult földi vándor érett meg Isten országára; kit ne emlékeztetne a láng melege a szeretetre, mely erősebb a halálnál, a láng fénye az örök, a mennyei világosságra?

Hát ez mind igen szép.

Hanem, — szeretném én azt az embert látni, a kiben a poetikus hangulatok életre kelnek, mikor a modern hamvasztó kemence elé áll és a masiniszta meg a masina kegyeletes dolgához lát és mi tudjuk, ha tán nem látjuk is, hogy most drága halottunkat pörköli, süti s égeti korommá.

Igaz, hogy a sírban lent még borzasztóbb egy dolog történik, de mégis egy különbséggel s ez az, hogy az ott lent titokban történik és hogy azt nem emberek végzik mesterségesen és erőszakosan, hanem a természet — természetesen és csendesen.

És a mi fő — lelkünkben utolsó kép gyanánt nem a hamvába holt, hanem az élő kedves képe marad meg s őt látjuk mindég, évek multán ott lent a sírhalom alatt is. S hisszük, hogy nem is porladt el, hanem hogy csendesen aluszik.

Ez édes költészetet nem pótolja soha még a kolumbárium sem az ő úrnáival.

Nincs szebb kolumbárium az anyaföldnél, nincs szebb úrna a sírhalomnál.

Ők lágyan ölelik keblükre drága halottunkat, úgy, a mint megváltak tőlünk s koporsóba zártuk, egészen, s nem csupán két kilo hamuban.

S kegyeletünk — a míg ők csendesen porladnak — ott viraszt felettük.

S virasszon is, míg csak mi is megtérünk hozzájuk s egyesülünk velük, por a porral — földben; lélek a lelkekkel az eget egében!

11

11

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

32 l
22

KEDVEZMÉNYES ÁRON

alulirottaknál a következő művek kaphatók:

1. **Luther Élete.** A művelt közönség számára. Irta: *Dr. Masznyik Endre*, Pozsony. Ára 2 frt 40 kr helyett ... 1 frt 20 kr.
2. **Evangelikus Dogmatika.** Irta: *Dr. Masznyik Endre*, Pozsony. Ára 2 frt helyett ... 1 frt — kr.
3. **Pál Apostol Élete.** Irta: *Dr. Masznyik Endre*, Pozsony. Ára 4 frt helyett ... 2 frt 50 kr.
E művet a magyar tudományos akadémia dícsérettel tüntette ki.
4. **Pál Apostol Leveli.** Fordította s magyarázta: *Dr. Masznyik Endre*. I. és II. kötet. Ára 5 frt helyett ... 3 frt — kr.
5. **Pál Apostol Leveli.** Fordította és magyarázta: *Dr. Masznyik Endre*. III. és IV. kötet. Ára 5 frt helyett ... 3 frt — kr.
5. **A Prot. Irodalmi Társaság és Debreczen.** Pozsony. Ára ... — frt 70 kr.
6. **Jeán Paul Levánája.** Irta: *Dr. Masznyik Endre*. Ára ... 1 frt — kr.

Pozsony, 1899. augusztus hó 31.

Dr. Masznyik Endre,
theol. akad. tanár.

Lakása: Temető-utca 3. szám.